

Загальна характеристика структури системи економічної безпеки України¹

Мельник В. І.

*Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, Україна
v.melnik051972@gmail.com*

Ключові слова:

*елементи, параметри, система
економічної безпеки України,
складові, структура.*

Статтю присвячено питанню загальної характеристики структури системи економічної безпеки України. Наголошено, що будь-яка система має власну структуру, яка існує за тих чи інших умов та трансформується під впливом низки чинників, будучи результатом змін у певній системі, що адаптується до вимог сьогодення.

Запропоновано власне бачення поняття структури системи економічної безпеки України. Наголошено, що вона має вагомe значення для забезпечення належного функціонування такої системи в різних умовах, а також сприяння досягненню поставлених цілей перед указаним складником. Окремо звернуто увагу на питання елементного складу структури системи економічної безпеки України та запропоновано своє бачення основних її складників.

General characteristics of the system structure of economic security of Ukraine

Melnyk V. I.

*Sumy State University, Rymskogo-Korsakova st., 2, Sumy, Ukraine
v.melnik051972@gmail.com*

Key words:

*elements, parameters, system
of economic security of Ukraine,
components, structure.*

The article is devoted to the issue of general characteristics of the structure of the system of economic security in Ukraine. It stresses that any system has own structure which operates under one or another conditions and becomes transformed under the influence of some factors being the result of changes in a certain system that adapts to the modern requirements. Taking into account such a conclusion and realizing a range of apparent well-formed aspects in the domestic system of economic security of Ukraine, the author highlights the expediency of studying and through considering of its structure.

For a full and comprehensive scholarly research, including the identification of the necessary conceptual and categorical framework, the priority is on some common approaches to the understanding of the concept “structure”. The article finds out that structure is a basic attribute of a system and, in particular, characterized by variability due to its specific subjective factors as well as the availability of objective, often individual, set of irrevocable conditions for one or another system. It is established and substantiated the latter is significant for a modern system from the perspective of ensuring effective constant functioning for a satisfactory performance of tasks.

The author puts forward his vision of the concept of the structure of the system of economic security of Ukraine as a key attribute of the latter. The research stresses that it is of importance for the guaranteeing of a proper functioning of such a system in different conditions as well as for contributing to the achievement of purposes in view in terms of the mentioned component of the state security.

¹ Роботу виконано в межах проєкту 0118U003582.

Special attention is drawn to the issue of the composition of elements of the structure of the system of economic security of Ukraine. Based on the analysis of available standpoints, including of domestic administrative law scholars, it is found that structure provides for the obligatory availability of some factors, often interrelated elements of the system and, more often, different criteria of their delimitation from each other, operation principles, functions etc. The article emphasizes and analyses views of some foreign and domestic scientists on the structure's composition of the system of economic security of the state taking into account expediency consideration of the existence of one or another element.

Studied the range of parameters of the analyzed system, the author presents his vision of its basic components in modern conditions, often difficulty forecasted for the economy. The research states that from the perspective of administrative-legal science, such the composition meaningfully represents the mentioned system.

Вступ. Економічна безпека України як системна категорія вже давно користується науковим попитом серед багатьох учених, представників різних галузей соціальних наук. Комплекс питань, пов'язаних із метою, завданнями, основними принципами, функціями та ін., неодноразово вивчався вітчизняними дослідниками. Водночас не приділялося належної уваги питанню структури саме системи економічної безпеки України, що, зважаючи на безспірну значимість такого параметру та усвідомлення ролі економічного складника державної безпеки, особливо в нинішній складний період, актуалізує вказану проблематику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні питання щодо визначення структури системи економічної безпеки держави неодноразово були об'єктом наукового інтересу багатьох вітчизняних та іноземних науковців – представників різних галузей соціальних наук, а також визнаних фахівців із безпекових питань та ін. До найчастіше згадуваних слід віднести відповідні наукові доробки Д.Д. Буркальцевої [15], Д.В. Гордієнка [17], О.П. Дзьобаня [9], Л.І. Заморської [2], І.О. Рєвак [16], В.К. Сєнґачова [19; 20], В.М. Спіцнадель [8], С.І. Урби [18], П. Штомпки [7] та ін. Водночас указане питання мало досліджено комплексно (можна виокремити тільки напрацювання Д.Д. Буркальцевої [15], І.О. Рєвак [16] і деяких небагатьох інших. Також можна виділити В.К. Сєнґачова [19; 20], який хоча і досліджував іноземні аналоги, однак заклав низку фундаментальних основ у цьому напрямі), зокрема саме як системної категорії, що й зумовлює доцільність вибраної тематики.

Постановка завдання. Мета статті – на основі власних теоретичних напрацювань та враховуючи точки зору вчених запропонувати власне бачення поняття структури системи економічної безпеки України і визначити склад її основних елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи це питання, для повноти, а також

усебічності слід сфокусувати увагу на дефініцію «структура» саме з позиції системної приналежності останньої. Не викликає сумніву, що вона давно позиціонується як невід'ємний атрибут будь-якої системи – від біологічної до економічної. Її феномен залишається тривалий час предметом вивчення фахівців різних наук: соціологів, статистиків, економістів, психологів, філософів, політологів, інженерів. Дійсно, складно уявити собі абсолютно не структурований об'єкт, наприклад у суспільстві або в економіці. Так, розрізняють статеву, вікову, національну структуру населення, галузеву і територіальну структуру економіки; підприємства поділяються на дрібніші об'єкти (відділи, цехи і т. д.) [1, с. 311]. Об'єктивно, що структуру, зважаючи на змінність складу, видів, чисельності елементів переважаючої кількості систем, складно позиціонувати як статичну одиницю. Навіть ті, передусім соціальні, системи, які в силу дії певних суб'єктивних чинників чи (або) існування об'єктивних умов рідко піддаються деформації, з часом зазнають певних, часто вимушених, новацій. У результаті більшості таких змін трансформуються її структура, забезпечуючи адаптацію системи до актуальних вимог і умов.

У наукових джерелах традиційно існує декілька узагальнених позицій із приводу розуміння поняття «структура». Так, Л.І. Заморська вказує, що структура системи – це сукупність взаємозв'язків між її функціональними компонентами [2, с. 48]. В.Н. Волкова та А.А. Дєнісов вважають, що це сукупність стійких зв'язків об'єкта, які забезпечують збереження його основних властивостей за різних зовнішніх і внутрішніх змін; основна характеристика системи, її інваріантний аспект [3]. Існує точка зору, що структура системи – це склад, порядок і принципи взаємодії елементів системи, що визначають основні властивості системи [4, с. 6]. Подібне бачення зустрічається у спільних дослідженнях деяких учених. Так, поширена позиція, що це – множина частин

або форм (елементів), які перебувають у взаємодії й специфічному порядку, необхідному для реалізації функцій. Функція первинна відносно структури [5; 6]. Отже, як бачимо, питання структури системи достатньо розроблене в наукових джерелах і перебуває у полі зору вітчизняних представників різних галузей наук.

У зарубіжній літературі вказаний аспект також є об'єктом наукового інтересу. Так, польський науковець П. Штомпка пропонує виділяти чотири стрижневі ідеї, що утворюють цю дефініцію: 1) ідея відносин, залежності, зв'язку між елементами; 2) ідея регулярності, стійкості; 3) ідея глибинного, фундаментального виміру; 4) ідея детермінуючого, визначального впливу щодо емпіричних явищ [7]. На переконання В.М. Спіцнадель, у широкому розумінні структуру варто розглядати як сукупність елементів, що знаходяться в певному впорядкуванні, тобто структура відображає форму розташування елементів і характер взаємодії їхніх сторін і властивостей, є підсумком розвитку елементів, їхньої організації, впорядкування. Прикладне значення структури слід розглядати щодо її конкретного виду, коли можна чітко визначити конкретні елементи та їхні взаємозв'язки [8, с. 47].

Особливе розуміння структури зустрічаємо у знаменитій німецькій теорії «Гештальтів» (Gestalt Theorie), тобто теорії форми. На відміну від простої комбінації елементів структура – єдине ціле, утворене із солідарних між собою феноменів, так що кожен із них залежить від інших і може бути тим, чим він є, лише у своєму ставленні і за допомогою відносини із цими іншими. При цьому феномени розглядаються як певні сукупності, утворюють автономні одиниці, які виявляють внутрішню солідарність і підкоряються своїм власними законами. Отже, кожен елемент залежить від структури сукупності і законів, нею керуючих [1, с. 312]. З огляду на це, доводиться теза про те, що кожній системі властива певна структура, для якої характерна динаміка, зумовлена результатами змін у цій системі. Такі зміни є логічним наслідком трансформацій, що відбуваються навколо системи під дією певних суб'єктивних чинників, а також зустрічаються випадки цих переінакшень унаслідок існування об'єктивних, часто індивідуальної сукупності невідворотних умов для тієї чи іншої системи.

Слід відзначити, що в літературі зустрічаються визначення саме структури систем безпеки. Наприклад, О.П. Дзьобань висловлює своє бачення поняття структури системи національної безпеки. На його переконання, йде про сукупність закономірних системотворчих зв'язків-відносин, здатних до перетворення і саморегуляції [9]. Убачається, що під структурою системи економічної

безпеки України варто розуміти упорядковану багаторівневу й складну сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів вказаної системи та взаємозв'язків, що виникають й існують між ними. Їх наявність та певна послідовність розташування мають за мету ефективно забезпечення захищеності та стійкості національної економіки відносно дії широкого спектру внутрішніх та зовнішніх загроз екзогенного й ендогенного походження, а також сприяння конкурентоспроможності останньої у світовій системі господарювання, збереження досягнутого рівня прогресу, самовідтворення та сталого й збалансованого поступального розвитку.

Іншим значимим аспектом цього питання, безумовно, є визначення, а також подальша характеристика елементного складу системи економічної безпеки України. Як було встановлено раніше, існування структури передбачає обов'язково наявність певних елементів системи та нерідко критеріїв їх відмежування одним від одного, принципів роботи тощо. Як приклад можна навести точку зору А.М. Куліша, який, досліджуючи правоохоронну систему, вказує, що її структура як стала єдність її елементів, їх зв'язків, цілісності, зв'язків елементів із цілим містить у собі три основні підсистеми: 1) нормативну (регулятивну) – правові норми і принципи, що регулюють відносини між суб'єктами правоохорони, які знаходять свій вияв у правових актах, котрі регулюють правоохоронну діяльність; 2) інституціональну, яку становлять правоохоронні органи, для яких правоохоронна діяльність є основним завданням, а також об'єкти правоохоронного впливу; 3) функціональну, яка включає правоохоронну діяльність [10, с. 10, 21; 11; 12]. За іншими критерієм Ю.В. Гаруст визначив структуру фінансової системи, взявши за основу рівні економічної системи, виділивши при цьому відповідні види фінансових відносин: на рівні світового господарства – міжнародні фінанси; на макrorівні – окремо державні та окремо регіональні фінансові відносини; на мікрорівні – фінанси суб'єктів господарювання (підприємств та організацій); на субмікроекономічному рівні – фінансові відносини фізичних осіб (домогосподарств) [13, с. 34]. Т.А. Кобзева, звертаючи увагу на структуру фінансової системи, відзначає, що під такою варто розуміти внутрішню упорядковану єдність органів, інституцій та окремих суспільних відносин із приводу акумулювання, розподілу та використання коштів грошових фондів. Умовно до її складу віднесено два ключові елементи: національні фінанси та міжнародні фінанси [14, с. 72]. Тобто, як бачимо, існують й активно застосовуються різні підходи до з'ясування особливостей структур тієї чи іншої систем. Це, безумовно, при-

таманне й іншим багатьом видам систем і зумовлюється їх метою, завданнями, сферами впливу та іншими базовими параметрами.

Що ж стосується економічного складника, то, наприклад, на думку Д.Д. Буркальцевої, система економічної безпеки включає у себе такі елементи: 1) мету; 2) пріоритети; 3) принципи; 4) функції; 5) механізм; 6) підсистему забезпечення [15, с. 30]. І.О. Ревак до таких складників відносить: 1) об'єкти безпеки; 2) суб'єкти безпеки; 3) механізм зміцнення безпеки [16, с. 60]. Д. Гордієнко називає таку сукупність елементів: 1) матеріальне забезпечення виробництва; 2) стан робочої сили; 3) розміри і прогресивність основного виробничого капіталу (фондів); 4) розвиток сфери дослідження, розробок і технологічних нововведень; 5) можливості збуту продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках [17, с. 7]. С.І. Урба вважає, що система економічної безпеки держави включає такі види підсистем: 1) підсистему цілей, що поєднує цілі функціонування системи економічної безпеки держави та її структурних елементів, завдань забезпечення економічної безпеки; 2) об'єкти системи економічної безпеки держави: економічні ресурси і фактори виробництва, готова продукція, доходи в усіх формах тощо; 3) суб'єкти системи економічної безпеки держави: учасники економічних відносин (фізичні й юридичні особи), державні органи управління; 4) підсистему забезпечення економічної безпеки держави: дії та заходи, що проявляються у ході побудови і реалізації системи державного регулювання [18, с. 24]. В.К. Сенгачов стверджує, що така система має включати: 1) концепцію і стратегію національної безпеки; 2) національні інтереси у сфері економіки; 3) загрози у сфері економіки; 4) індикатори економічної безпеки; 5) порогові

значення індикаторів; 6) організаційну структуру; 7) правове забезпечення економічної безпеки [19 с. 8; 20 с. 32]. Як бачимо, знаходить своє підтвердження думка про існування широкого кола підходів до складників системи економічної безпеки держави. Потрібно усвідомлювати, що це також зумовлено часовим критерієм, адже уявлення про економічну безпеку постійно змінюються, еволюціонують відповідно до часто складно прогнозованих реалій сьогодення та очевидних викликів для економіки в майбутньому.

Дослідивши низку значимих параметрів аналізованої системи, а також попередньо з'ясувавши її роль для національної економіки запропонуємо своє бачення її складників. На наше переконання, основними елементами системи економічної безпеки України є: 1) об'єкти безпеки; 2) суб'єкти із забезпечення організації та функціонування безпеки; 3) правові засади із забезпечення функціонування системи економічної безпеки України; 4) загрози вказаній системі; 5) засоби із забезпечення організації та функціонування безпеки; 6) підсистеми економічної безпеки України.

Висновки з даного дослідження. За результатами проведеного наукового дослідження вкотре підтверджено значимість питання вивчення структури системи економічної безпеки України. Відповідно до поставлених завдань, запропоноване власне бачення поняття структури системи економічної безпеки України та складу її основних елементів.

Установлено, що вказане питання потребує уваги з боку наукової та фахової спільнот. Це, зокрема, стосується комплексного підходу до вивчення та дослідження структури системи економічної безпеки України та складу її основних елементів.

Література

1. Перстенёва Н.П. Понятия «система» и «структура» как фундаментальная основа статистических исследований. *Известия Алтайского государственного университета*, 2011. С. 310–313.
2. Заморська Л.І. Загальнонаукова концепція категорії «система права». *Держава і право*. 2010. Вип. 47. С. 46–50.
3. Волкова В.Н., Денисов А.А. Основы теории систем и системного анализа. Санкт-Петербург : СПбГТУ, 1997. С. 45–54.
4. Побудова узагальненої структури інформаційної системи організаційного управління / О.Г. Додонов та ін. *Математические машины и системы*, 2017. № 3. С. 6.
5. Моделювання структури життєздатних соціально-економічних систем : монографія / Л.Н. Сергєєва та ін. Запоріжжя : КПУ, 2009. 200 с.
6. Управління людськими ресурсами: філософські засади : навчальний посібник / В.Г. Воронкова та ін. Київ : Професіонал, 2006. 506 с.
7. Штомпка П. Понятие социальной структуры: попытка обобщения. *Социологические исследования*. 2001. № 9.
8. Спицнадель В.Н. Основы системного анализа : учебное пособие. Санкт-Петербург : Бизнес-пресса, 2000. 326 с.
9. Дзьобань О.П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення) : монографія. Харків : Константа, 2006. 440 с.
10. Куліш А.М. Правоохоронна система України: адміністративно-правові засади організації та функціонування : автореф. ... дис. д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2009. 29 с.

11. Куліш А.М. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України : монографія : у 2-х ч. Суми : СумДУ, 2007. Ч. I. 221 с.
12. Куліш А.М. Щодо сутності правоохоронної системи. *Право України*. 2005. № 10. С. 10–13.
13. Гаруст Ю.В., Кобзева Т.А. Організаційно-правова структура фінансової системи України за сферами виникнення фінансових відносин. *Форум права*. 2015. № 5. С. 27–38.
14. Кобзева Т.А. Адміністративно-правове забезпечення управління фінансовою системою України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2018. 428 с.
15. Буркальцева Д.Д. Система обеспечения экономической безопасности государства: необходимость формирования и структурные составляющие. *Наука и инновации*. 2013. № 5(123) С. 29–33.
16. Ревак І.О. Інтелектуальний потенціал у системі економічної безпеки України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03 ; 21.04.01. Львів, 2016. 474 с.
17. Гордиенко Д.В. Основы экономической безопасности государства: аналитический доклад. Москва : Центр стратегических оценок и прогнозов, 2009. 38 с.
18. Урба С.І. Система економічної безпеки держави: сутність та особливості формування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2017. Вип. 26(1). С. 22–25.
19. Сенгачов В.К. Экономическая безопасность России : учебник. Москва : Дело, 2005. 896 с.
20. Сенгачов В.К. Методология обеспечения экономической безопасности. *Экономика региона*. 2008. № 3. С. 28–39.

References

1. Perstenëva N. P. (2011) Ponjatyja «systema» y «struktura» kak fundamentalnaja osnova statystyčeskykh yssledovanyj. *Yzvestija Altajskogo gosudarstvennogo unyversyteta*, S. 310–313.
2. Zamorsjka L. I. (2010) Zagalnjonaukova koncepcija kategoriji «systema prava». *Derzhava i pravo*, Vyp. 47. S. 46–50.
3. Volkova V. N., Denysov A. A. (1997) [Основы теоры system y systemnogo analiza]. SPb. : SPbGhTU, S. 45–54.
4. Dodonov O. Gh., Putjatin V. Gh., Kucenko S. A., Lande D. V. (2017) Pobudova uzagaljnenoji struktury informacijnoji systemy orghanizacijnogho upravlinnja. *Matematyčeskye mashyny y system*, № 3. S. 6.
5. Serghjejeva L. N., Bakurova A. V., Voroncov V. V., Zuljugharova S. O. (2009) Modeljuvannja struktury zhyttjezdatnykh socialjno-ekonomichnykh system : monoghrafija. Zaporizhzhja : KPU. 200 s.
6. Voronkova V. Gh. Belichenk A. Gh., Popov O. M. ta in. (2006) [Upravlinnja ljudsjkymy resursamy: filofsjski zasady : navch. posib.] K. : Profesional. 506 s.
7. Shtompka P. (2001) Ponjatye socyalnoj struktury: poputka obobshhenja. *Socyologhyčeskye yssledovanyja*, № 9.
8. Спыснадель V. N. (2000) [Основы systemnogo analiza: uchebn. posobye. SPb: YD] «Byznes-pressa». 326 s.
9. Dzijobanj O. P. (2006) Nacionaljna bezpeka v umovakh socialnykh transformacij (metodologhija doslidzhennja ta zabezpečennja): monoghrafija. Kharkiv: Konstanta. 440 s.
10. Kulish A. M. (2009) Pravookhoronna systema Ukrajinu: administratyvno-pravovi zasady orghanizaciji ta funkcionuvannja: avtoref. ... dys. d-ra juryd. nauk : 12.00.07. Kharkiv. 29 s.
11. Kulish A. M. (2007) Orghanizacijno-pravovi zasady funkcionuvannja pravookhoronnoji systemy Ukrajinu: monoghrafija : u 2 ch. Šumsjkyj derzhavnyj unyversytet. Sumy : Vyd-vo SumDU. Ch. I. 221 s.
12. Kulish A. M. (2005) Shhodo sutnosti pravookhoronnoji systemy. *Pravo Ukrajinu*, № 10. S. 10–13.
13. Gharust Ju. V., Kobzeva T. A. (2015) Orghanizacijno-pravova struktura finansovoji systemy Ukrajinu za sferamy vynykennja finansovykh vidnosyn. *Forum prava*, № 5. S. 27–38.
14. Kobzeva T. A. (2018) Administratyvno-pravove zabezpečennja upravlinnja finansovoju systemoju Ukrajinu: dys. ... d-ra juryd. nauk : 12.00.07. Dnipro. 428 s.
15. Burkaljceva D. D. (2013) Systema obespečenyja ekonomyčeskoj bezopasnosti ghosudarstva: neobkhodymostj formirovannyja y strukturnye sostavlajushhye. *Nauka y ynnovacyu*, № 5 (123) S. 29–33.
16. Revak I. O. (2016) Intelktualjnyj potencial u systemi ekonomichnoji bezpeky Ukrajinu: dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.03; 21.04.01. Ljviv. 474 s.
17. Ghordyenko D. V. (2009) Основы экономычeskoj bezopasnosti ghosudarstva: analytych. doklad. M. : Centr strateghyčeskykh ocenok y proghnozov. 38 s.
18. Urba S. I. (2017) Systema ekonomichnoji bezpeky derzhavy: sutnistj ta osoblyvosti formuvannja. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho unyversytetu. Serija : Ekonomika i menedzhment*, Vyp. 26 (1). S. 22–25.
19. Senghachov V. K. (2005) [Экономычeskaja bezopasnostj Rossyju : uchebnyk]. «Delo», 2005. 896 s.
20. Senghachov V. K. (2008) Metodologhija obespečenyja ekonomyčeskoj bezopasnosti. *Экономыка reghyona*, № 3. S. 28–39.